

сті, тобто як основа та середовище правового порядку. На наше переконання, правова система може розглядатися виключно крізь призму правової дійсності, у яку вона занурена. По-перше, тоді можна визначити її соціокультурні детермінації і, по-друге, виявити її зв'язки з правовим порядком. За такого підходу, як зазначається у юридичній літературі, правова система постає як інтегративне явище, оскільки поєднує усі ті елементи, що в кінцевому рахунку формують дію права у всіх його проявах.

Таким чином, за аксіологічного підходу, правовий порядок постає як особливий правовий феномен, що існує в рамках правової системи та є специфічним виміром правового життя суспільства, який формується під ціннісно-нормативним впливом права та інших соціальних регуляторів, реалізується в свідомо-активній правомірній поведінці суб'єктів права та виявляється як стан впорядкованості, передбачуваності та безпеки життєдіяльності в правовій сфері.

*Н. В. Атаманова,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Інституту національного та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет*

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА ДЛЯ УКРАЇНИ

Конституційний процес в Україні підняв проблему місцевого самоврядування до однієї з важливих. Проте, теоретичні і практичні результати реформи самоврядування залишаються суперечливими. В умовах розбудови української держави значно зростає потреба у вивченні історії України, стрижнем якої є проблема державності та права. Без глибокого осмислення минулого в усій його складності й суперечливості важко зрозуміти сучасні процеси і плідно творити нову державу України, в основі якої повинно бути право.

Магдебурське право – це, насамперед, право міського самоврядування й ринкових відносин у містах. Деякими своїми якостями це право становить інтерес і для сучасного юриста. Головне в ньому те, що воно носило комплексний, універсальний характер, тому що у взаємозв'язку регламентувало багато видів відносин: торгівля й ремесла, діяльність цехів і купецьких гільдій, відносини власності й оподаткування. Вважається, що системність регулювання такого роду відносин, що були в Магдебурзькому праві, зберігає свою цінність і у наші дні.

Роль Магдебурзького права в становленні права на українських землях є однією з найдискусійніших проблем у історії держави і права України. Чи німецьке право органічно злилось з місцевою традицією, чи залишилось чужорідним елементом? Чи було воно рушійною силою, чи гальмом у історичному розвитку міст? Юристи-історики досі по різному відповідають на ці запитання. Без дослідження зазначеної проблеми неможливо розібратися в низці інших питань історії держави і права пізнього середньовіччя, адже Магдебурзьке пра-

во на українських землях значною мірою визначало розвиток ремесла, торгівлі, функціонування релігійних культів, життя національних громад тощо.

Актуальним завданням є включення української історіографії у європейський і світовий контекст. Це повною мірою стосується і вивчення проблем Магдебурзького права на українських землях. Потреба їх аналізу та переосмислення диктується також необхідністю подолання ідеологічних нашарувань.

Характеризуючи правовий статус міст у відповідності з Магдебурзьким правом, вчені-дослідники вказують на дві їх категорії (групи). До першої відносять лише Львів, Кам'янець і Київ – міста з повним Магдебурзьким правом, де формувалися міські представницькі органи влади: Рада з бургомістром (орган законодавчої і адміністративної влади) і лава з війтом (орган судочинства). Дані органи зі своїми службами склали міський магістрат, тому такі міста називалися ще магістрацькими. Всі інші належали до категорії міст з неповним німецьким правом, так звані «ратушні міста».

Деякі вчені вказують ще й на третю категорію – приватно-панську, за якою існували міста з найменшими правами, тобто, такі, що одержували привілей на устрій за Магдебурзьким правом, здебільшого, від свого пана-власника, з його волі та ласки, яку він міг довільно змінити або взагалі скасувати [1, с. 14].

Щодо причин поширення, ролі і значення Магдебурзького права в Україні, то переважна більшість істориків, зокрема: В. Антонович, Ф. Леонтович, М. Владимирський, М. Грушевський, Р. Лащенко, Л. Окіншевич, І. Крип'якевич, оцінювали його, здебільшого, негативно, і лише М. Довнар-Запольський заперечував думку про негативне значення даного права як запозиченого, «чужого права», такого, що немало жодного «грунту» в містах України. Він зазначав, що історики перебільшують негативні сторони життя міської громади за німецьким правом і «що питання це слід розглядати більш всебічно». Сприяючи, з одного боку, утвердженню в українських містах іноземців, Магдебурзьке право, на думку М. Довнар-Запольського, одночасно впливало й на більш швидке економічне зростання міст [2, с. 10].

Історична оцінка поширення Магдебурзького права, його ролі і значення в Україні не могла, очевидно, і не може бути однозначною. І хоча німецьке право і не відіграло тієї ролі для українських міст, що на Заході, однак воно сприяло виділенню міського населення в окремий суспільний стан, доступ до якого був обмежений. Міста звільнялися від влади місцевих правителів-землевласників і набували нового правового статусу. Вони отримували самоврядність, судову незалежність і податковий імунітет, право власності на землю, пільги щодо торгівлі і ремесла. Магдебурзьке право регламентувало процедуру обрання міських представницьких органів влади, визначало їх повноваження і функції, встановлювало норми цивільного і кримінального права. Вносячи певні риси західноєвропейського міського устрою в організації самоврядності українських міст, дане право стало одним із важливих чинників культурного і правового зближення України із Західною Європою, створило правову основу становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Хоча магдебурзьке право не зіграло в Україні тієї ролі, що на заході, все ж воно, вносячи певні риси західноєвропейського міського устрою в українських

містах, стало одним з важливих чинників культурного правового наближення України до Західної Європи [3, с. 119].

Для міщан боротьба за надання їм Магдебурзького права була способом отримання певної автономії від держави і правової основи для захисту від посягань великих феодалів, які вимагали від міст натуральних повинностей, податків і т.д. Для центральної влади, яку втілювали литовський князь або польський король, дарування тому або іншому місту Магдебурзького права стало важливим чинником державного управління, який давав можливість розширювати за рахунок міщан свою соціальну базу і здійснювати тиск на феодалську аристократію.

Введення магдебурзького права в українських землях мало велике значення. Передусім це захист міського населення від свавілля королівських намісників і великих землевласників, створення сприятливих умов для розвитку ремесел і торгівлі. Це дозволило певною мірою «європеїзувати» міське життя, ввести його в чіткі правові норми. Магдебурзьке право встановлювало виборну систему органів міського самоврядування і суду, визначало їх функції, що регламентує діяльність купецьких об'єднань і цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, спадкоємства, визначало покарання за певний злочин. З одержанням магдебурзького права українське місто попадало в нові умови розвитку. Правда, на ділі ніхто не міг дати ніяких гарантій від втручання місцевих воєвод і старост у його життя. Грамота на самоврядування давала міщанам права на вільну торгівлю в державі зі звільненням від митних поборів, значну площу землі навколо міста, а також право на «заходи» у приватні лісові вгіддя й води (для випасу тварин, заготівлі дров на будівництво й опалення, полювання й рибну ловлю). Магдебурзький привілей звичайно дозволяв міщанам збирати прибуток від міських ваг, крамниць і магазинів, давав права будувати суспільні будинки, а іноді навіть замки.

Самоврядування на основі німецького права фактично повністю зняло з міста юридичну й фінансову залежність від великого князя.

В адміністративно-правовому плані самоврядування на основі магдебурзького права остаточно відокремлювало місто від села. Давши міщанам юридичні гарантії приватної власності, певний економічний стимул, воно створювало сприятливі умови для господарського розвитку міста. Це прискорювало розширення суспільства й формування соціальних шарів.

Існує багато позитивних моментів, які відзначили цей період у житті міст. Наприклад, відповідно до магдебурзького права замість численних натуральних повинностей городяни платили єдиний грошовий податок. Вони звільнялися від суду й влади великокнязівських чиновників або феодалів. Це в значній мірі захищало від свавілля економічну діяльність і майно городян. Міська влада формувалася на основі самоврядування, правда обмеженого призначенням вейта [4, с. 186]. Але, незважаючи на це обмеження, установлення самоврядування поліпшувало умови ремісничої й торговельної діяльності, послабляло феодалську залежність городян, які були особисто вільними.

Поширення пунктів на території України сприяло формуванню нових рис ментальності місцевого населення. Йому стають властиві демократизм, менша орієнтація на центральну владу, бажання будувати громадське життя на основі

правових норм і т.д. Отже, магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні основ громадянського суспільства.

Вплив цієї системи не можна назвати однозначно позитивним, адже вона мала і негативні сторони. Заохочення центральною владою переселення в українські міста іноземців, релігійні обмеження, які почалися ще за часів Вітовта, привели до витіснення з органів міського самоврядування корінних жителів, місце яких зайняли поляки і німці, а також до загострення проблем в економічній сфері, де серйозними конкурентами русинів стали вірмени і євреї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карліна О. Магдебурзьке право в містах України XV–XVII ст. / О. Карліна // Розбудова держави. – 2002. – № 1–4. – С. 8–18.
2. Кудін С. Німецьке право в Україні в XVI ст. / С. Кудін // Закон і бізнес. – 1999. – 19 червня. – (№ 25). – С. 9–12.
3. Резніков А. В. Магдебурзьке право: українські варіації на тему європейських традицій (історико-правовий нарис) / А. В. Резніков. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 208 с.
4. Тимошина Т. М. Экономическая история зарубежных стран : учебное пособие / Т. М. Тимошина. – М. : Юридический дом «Юстицинформ», 2000. – 496 с.

В. Д. Берназ,

*доктор юридических наук, профессор,
заслуженный деятель науки и техники Украины,
заведующий кафедрой уголовного права, процесса и криминалистики,
Международный гуманитарный университет*

ПРАВОВЫЕ И КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИОННЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ В УКРАИНЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Острейшей и одной из трудно преодолимых проблем современности во многих странах, является коррупция. Коррупцированность, подкупность и продажность чиновников, а также общественных деятелей, на которых возложено исполнение публичных функций, известны с давних времен. По этому поводу Шарль Монтескье утверждал: «Известно из опыта веков, что любой человек, который владеет властью, склонен ею злоупотреблять, и этот человек будет идти в этом направлении, пока не достигнет необходимой для него черты» [Цит по: 1, с. 6].

Коррупция имеет всеобщий, глобальный характер. Как отмечается в резолюции «Коррупция в сфере государственного управления», принятой УШ Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращения с правонарушителями (Гавана, 27 августа 1990 года), «проблема коррупции в государственных администрациях носит всеобщий характер и...несмотря на то, что она особенно пагубно влияет на страны с неразвитой экономикой, это влияние ощущается во всем мире» [2, с. 65]. За данными Мирового банка на взятки в мире тратится более 80 млрд. долларов США, что превышает национальный валовой доход Украины в год.